

אלתרמן והתקשורת

מרדכי נאור

לעניינים ערביים, רחמים מוצרי – קיבל 26 לא"י; הכתב בתל-אביב, שמעון סאמט – 14 לא"י; מזכיר המערכת ישעיהו קלינוב – 50 לא"י, והעורך הראשי ד"ר משה גליקסון – 75 לא"י.⁵

בתחילת שנות הארבעים תבע אלתרמן העלאה בשכרו ולא נענה על-ידי גרשום שוקן, המו"ל והעורך הראשי של הארץ. הוא החליט לפרוש מהארץ, וחזר לדבר. בדיעבד היכה שוקן על חטא, והגדיר את סירובו כ"אחד המחזלים החמורים בקריירה שלי כעורך עתון".⁶ גם בדבר, שבו החל לפרסם, החל בפברואר 1943, את שיריו האקטואליים תחת כותרת חדשה, "הטור השביעי", הוא נדרש תחילה לתרגם מברקים, אך עשה זאת רק ארבעה לילות בשבוע. בשלב כלשהו ירד לשני לילות, עד ששוחרר לגמרי מעבודה זו ואת שכרו קיבל בעבור כתיבת "הטור השביעי".⁷

מכל האמור לעיל עולה, שלא בכדי ראה אלתרמן את עצמו בשלהי שנות הארבעים כעיתונאי. זאת, כמובן, לצד עיסוקיו האחרים בתחומי השירה, תרגום המחזות והספרים, הפזמונות, ועוד. אין תימה, אפוא, שלא אחת התייחס בשירתו האקטואלית לנושאים המוכרים לו ממערכת העיתון ואפילו מבית הדפוס שלו.

מעשה במיל קטן וקרה

שניים משירי "רגעים" משנת 1937 עוסקים בנושאים עיתונאיים במישירין, וליתר דיוק בעיתונו שלו, הארץ. הראשון, "על חטא שסוי והסתה"⁸ נכתב במחאה נגד סגירת העיתונים בכל פעם שכתבו דבר שלא נראה לשלטונות המנדט. ב"חטא" זה היה חלק לכל העיתונים העבריים שהופיעו בעת ההיא: הארץ, דבר, הבוקר והירדן, ולאחר מכן גם הצופה והמשקיף. במרס 1937 הגיע תורו של הארץ. במאמר מערכת, שנחתם באותיות מ.ג. (מחברו היה ד"ר משה גליקסון, בעבר עורך העיתון ובעת הזאת פובליציסט בו), הואשם הממשל הבריטי בשיתוק מוחלט כנגד האלימות הערבית, למרות שמאז אוקטובר 1936 שררה בארץ, כביכול, "הפסקת אש" במהומות הדמים שיזמו הערבים. וכך כתב גליקסון בין היתר:

ההסתה הפרועה [בעיתונות הערבית בארץ] גוברת מיום ליום. אין עוד צורך בעלייתאנה. מהללים, משבחים ומעריצים פורעים ומרצחים מאיימים במהומות המוניות חדשות, מספרים ומתפארים בגלוי בהכנות

מגיל צעיר היה נתן אלתרמן יוצר רבת-חומי: משורר, מתרגם, מחזאי, פזמונאי וגם – מה שנהוג לשכוח לעתים – עיתונאי. בין השנים 1931-1934, בעודו עושה את צעדיו הראשונים בשדה השירה, ניתן למצוא "טביעות-אצבע" שלו בתחום העיתונות – כעורך וככותב פליטונים. פליטון זוהי רשימה קלה וקצרה, "חופשית, נוצצת בכמה צבעים, והפרופורציה שביניהם היא הנותנת את הטעם...".¹ " זה היה ביומונים הארץ ודואר היום, בשבועון החיפאי השער ובשבועון הבידור התל-אביבי כלנוע.²

ואולם הוא עצמו, ספק אם ראה עצמו כעיתונאי בשנים אלו. כשנתבקש לאחר קום המדינה למלא שאלון מטעם אגודת העיתונאים בתל-אביב, ולציין בין השאר את הוותק המקצועי שלו כעיתונאי, כתב (ב-1949): 15 שנה.³ כלומר, הספירה אצלו מתחילה רק ב-1934. זוהי השנה שבה הוא החל לכתוב את הפובליציסטיקה המחורזת שלו – תחילה בדבר, ולאחר כמה חודשים בהארץ, במדור "רגעים" – שבו התמיד למעלה משמונה שנים. וכן, משנה זו ואילך הוא הועסק בהארץ (ואחר-כך גם בדבר) כ"מתרגם הטלגרמות".

חיבור טורי "רגעים" להארץ לא נחשב כחלק מעבודתו בעיתון הראוי לתשלום. את שכרו קיבל בעבור תרגום מברקי סוכנויות הידיעות שישה לילות בשבוע. את שיריו למדור "רגעים" כתב תוך כדי תרגום המברקים, ועורך הארץ מאז 1939, גרשום שוקן, מעיד, כי שולחן העבודה של אלתרמן במערכת היה מנוקב במאות רבות של דקירות-סיכה, שכן בעת כתיבת השירים קבע המשורר את הקצב באמצעות הקשת סיכה שאחז בידו השמאלית.⁴

ואין זה עדיין הכל: במשך יותר משנתיים, ממרס 1940 עד יוני 1942 מילא אלתרמן תפקיד בכיר בהארץ, תפקיד שבלשון העת ההיא נקרא "אחראי". לפי הוראות הבריטים קבע כל עיתון אדם בעל השכלה אקדמית, שייצגו כלפי השלטונות. לאלתרמן, כידוע, היה תואר אקדמי (בחקלאות!) וזה הספיק למילוי התפקיד.

ממסמכים שנתגלו בתקופה מאוחרת ידוע כמה השתכר אלתרמן בעבודתו במערכת הארץ. הוא הוגדר כ"מתרגם" וב-1 בינואר 1937 עמדה משכורתו על 18 לא"י – מן המשכורות הנמוכות. לדוגמה: שכר עורך המדור לספרות, אברהם שלונסקי, היה 30 לא"י; הכתב

פרק מתוך ספר בכתובים על הכתיבה האקטואלית של נתן אלתרמן, בשנים 1967-1934.

העיתון ויסתפקו במיל בודד, וגם את זה יעשו, בדיוק כפי שעשה
הארץ –

... רק אם מוצא אין.
ורק בעת צורך.
ושבע תמדו לרחב וארך.
כי גם את המיל הקטן, הקרן,
מצדיק רק דבר יחידי –
הקרן!

מה ניתן ללמוד מן העיתון?

שיריו האקטואליים של אלתרמן היו קשורים בדרך כלל לאירועים שהתרחשו זמן קצר לפני כתיבתם. לעתים עסקו השירים בנושאים עקרוניים וכלליים, אך אלה היוו מיעוט בלבד. בנושא התקשורת מצוי השיר "למד מן העתון",¹¹ שדומה שאין לקשרו לתקופה או לאירוע. ובכל זאת, הוא בא לציין "יום שנה" שנחוג בשעתו. הכוונה היא לחג חציהיובל של העיתון דבר, שבו התפרסם זה יותר משבע שנים "הטור השביעי".

דבר, עיתונה של ההסתדרות הכללית, החל להופיע ב-1 ביוני 1925, בעריכתו של ברל כצנלסון, שהחזיק בתפקידו עד פטירתו באוגוסט 1944. עד מהרה הפך העיתון למס' 1 בקרב העיתונים היהודיים בארץ-ישראל, והשאיר מאחוריו את שני מתחריו, הארץ ודואר היום, הן בחשיבות והן בתפוצה. במשך שנים – ולמעשה עד אמצע שנות החמישים – דבר היה מעין העיתון הרשמי של היישוב היהודי בארץ-ישראל ומדינת ישראל הצעירה, משום שברוב התקופה מנהיגי ההסתדרות ומפא"י היו גם מנהיגי היישוב ולאחר 1948, מנהיגי המדינה.

ב-2 ביוני 1950 ציין דבר את חג חציהיובל. רבים וטובים כתבו לגיליון החגיגי. אלתרמן תרם את השיר הכללי לכאורה, "למד מן העתון", שבו נכללו שורות אלו: "ענינים אחדים, / חשובים למאד, / מדרכי העיתון / כדאי ללמוד". וביתר פירוט:

אלף: כל יום לצאת לאור –
ולהיות מסדר ומעמד.
להופיע תמיד בטפסים אין-ספור,
אך תמיד ובכל
להיות אחד.

בית: לשמור רגלך משגיאות הדפוס...
אך לדעת שאין משגיאות מפלט.
גימל: כן... על הניר לפעמים לחוס...
כי רבות החכמות והניר מועט...

בהמשך תיאר אלתרמן את דרך הכנת העיתון ויציקתו – תחילה במסגרת פלדה, ולאחר מכן בעופרת, ויש להימנע מכך שכל מילה וכל שטות שכתבת בנחת "תהפכנה אי שם לעופרת רותחת". ואולי העיקר – לקח חשוב מאין כמותו:

ל"מרידה" חדשה. והמשלה "מחכה", הצבא מחכה, והאזרה הפשוט נבוך ונדהם. הוא רואה את החולשה החוטאת של השלטונות, את הסתלקותם מן השלטון... האמנם אפסה תקווה, שסוף סוף יחלוף השיתוק האיום הזה של שלטונותינו?

בשירו "על חטא שסוי והסתה" מקבל המשורר, כביכול, בהבנה את העונש וכותב "הפוך-על-הפוך" על חטאו הנורא של העיתון:

שבעה ימים ושבעה לילות
היה מסגר
העיתון-השטן.
עמדו מכוונת-הסדור בטלות,
בלי דברי שסוי והסתה.

על פסקידין שפגענו לא תגר נקרא,
שפתינו אלמות וראשנו שח.
אנו יודעים –
אם דנונו לסגירה,
סמן
שאנו ראויים לכך.

אל נחפה על פשעינו בסתר.
נודה בגלוי: נכון.
אנו מסיתים
לשמר על הסדר.
אנו זוממים
משפט ובטחון.

כמה חודשים לאחר מכן נדרש אלתרמן לעניין פנימי של העיתון, שככל הנראה עורר מחאות בקרב הקוראים. מחיר היומונים בעת ההיא היה חצי גרוש (5 מיל ארץ-ישראליים, מא"י) ביום חול, וגרוש אחד (10 מא"י) ביום שישי. ביולי 1937 החליטה מנהלת העיתון להעלות את המחיר במיל אחד – ל-6 מיל. לאור המחאות התגייס מתרגם הטלגרמות ובעל הטור "רגעים" למען עיתונו, וכתב את הטור "המיל השישי",¹⁰ שבו הסביר כי העיתון, מטבע ברייתו, מספר לקוראיו על הקורה בארץ ובעולם, אך אנו הקוראים, "מעולם לא עלה על דעתנו לשאול, / למשל: / ואתה? / מה נשמע אצלך?" מתברר כי גם לעיתון יש חיים משלו, בעיות וקשיים:

אל נחשב כי הכל בו צוהל ומואר.
זמננו גם בו
אותותיו רושם.
יש חשבון, מאזן ומחירים של ניר
ויש...
ויש...
ברוך השם.

בהמשך מטיף המשורר לקובלים על עליית המחיר במיל אחד, ומציע לסוחרים, שכאשר הם מעלים את המחירים אצלם, ילכו בעקבות

מדרכי העתון היומי זאת לְמֵד:
כל חיךי הם יום יחידי ואחד.
אך ביום האחד, הלזה, עדי ערב,
אתה השופר
ואתה החרב.

פנקס־האורחים לְרֵשׁוֹם,
ויחתם הנשיא בו:
סוקולוב נחום,
פרזידנט אוף דהי ג'ואיש איג'נסי.

אחריו בא למלון
מנהל משרד "יט"א"
ועינו בפנקס־האורחים
הביטה.
וילבש הוא־גם־הוא
מראה נשיא.
ויחתם הוא־גם־הוא
קצר ומעשי:
פה התארח
פלוגי... כך וכך...

פרזידנט אוף דהי ג'ואיש (טלגרפיק) איג'נסי.

(ב־1919, לאחר מלחמת העולם הראשונה, הוקמה בלונדון – ואחר־כך עברה לניו יורק – "סוכנות טלגרפית יהודית" – JTA, שסיקרה את העולם היהודי לעשרות היומונים היהודיים ברחבי תבל. היא פעלה עשרות שנים, ועדיין פועלת בארצות הברית).

ומן המשל הראשון – למשל שני. אלתרמן ממשך ומתאר מצב שבו האציל הפולני גרף פוטוצקי הגיע למלון וחתם בשמו ובתוארו – גרף. אחריו הגיע יהודי בשם רבינוביץ', עם משפחתו, חתם והוסיף כמו הגרף גם את מקצועו – צינקוגרף (עושה גלופות, ששימשו בתעשיית הדפוס, מקצוע שנעלם מן העולם). בין גרף לצינקוגרף יש דמיון, ובכל זאת מרחק גדול. והמשורר מסביר:

זאת ספרנו כדי להדגיש כמוסף:
את מברק־האיום שממוסקנה טלגרף
שלח לא הגרף
כי אם הצינקוגרף.

ומכאן – שאין צורך להתרגש. בסיום השיר לא חסך אלתרמן עקיצה כלפי ההילולה במשמר:

... אין אולי טעם פוליטי ואֶתִי
להציג רוב ישוב
באור אנטי־סובֶּיִטי,
ולגורמים גם היסטוריים גם גיאוגרפיים
לא כדאי להוסיף עוד
גורמים צינקוגרפיים.

איך סודרה הכותרת?

באביב 1945 הסתיימה מלחמת העולם השנייה. אלתרמן הקדיש לנושא זה כמה מטוריו, וביניהם מצא לנכון לשבץ שני שירים בנושא עיתונות, וליתר דיוק – עשיית עיתונים. השיר הראשון נקרא "גליון של יום חול"¹⁶, והוא הופיע ביום מלאות עשרים שנה לדבר. כליכולו

דומה שיש כאן אזהרה מרומזת לעיתונאים ולכותבים בעיתונים: זכרו את שליחותכם ואת כוחכם, לבל יהא כוח להשחית.

שיר "עיתונאי" מוקדם יותר הוא "סוכנות הידיעות היהודית"¹² שהתפרסם בקיץ 1944. בימים הראשונים של אוגוסט 1944 נערכו ביישוב היהודי בארץ־ישראל שתי מערכות בחירות: הראשונה לאסיפת הנבחרים, הגוף הנבחר העליון של היישוב, והשנייה לוועידה החמישית של הסתדרות העובדים – בעת היא אחד הגופים הגדולים והמשפיעים ביותר בארץ. עיקר המאבק היה בתנועה לאחדות העבודה שפרשה זמן קצר לפני כן ממפא"י, התייצבה נגדה וזכתה להישגים נאים; השומר הצעיר, מפלגה שמאלית־רדיקלית, אף היא הגבירה את כוחה. אולם חרף כל זאת, מפא"י שמרה על רוב מוחלט במוסדות הסתדרות, ועל הרוב היחסי הקבוע שלה באסיפת הנבחרים (36.6%), והיותה, כמו עד אז, את המפלגה המרכזית.

מיד לאחר מערכת הבחירות השנייה, וכנראה כחלק ממנה (אם כי באיחור) פורסמה ביומן השומר הצעיר, ידיעה שנחשבה למרעישת: סוכנות הידיעות היהודית הסובייטית, הודיעה במברק למשמר, יומון "השומר הצעיר", על ניתוק יחסיה עם העיתון דבר, ביטאון ההסתדרות וגם מפא"י. וכך כתב משמר בהבלטה:

נא לרשום לפניכם כי הפסקנו את משלוח הידיעות לדבר בגלל יחסו הדו־פירצופי לברית המועצות. נמלא את כל משאלותיכם. עליכם לפנות לצירות הסובייטית בטהראן בדבר ביקור בא־כוחכם במוסקבה.
סוכנות הידיעות היהודית הסובייטית¹³

במשמר גרם המברק לשמחה, ומאמר המערכת ביום המחרת¹⁴ ציין, כי אין זה מקרה שהמברק נשלח בנוסחו זה, משום ש"הדבר מסמל בבהירות את היחס ה ש ו נ ה [הפיזור – במקור] לידידי המשטר הסובייטי ולמתנגדיו... משתמעת מכאן אזהרה חמורה לכל אלה המוסיפים ללכת – גם עתה – בקו של הטלת דופי במפעלה המשחרר של ברית המועצות". מוסקבה, המשיך המאמר, יודעת אילו דעות והשמצות כותב דבר, למשל על "החאם הגרוזיני"¹⁵.
בדבר נעלבו וכעסו, אך לאחר ימים אחדים ניסו להמעיט מערך הפרשה כולה, ואלתרמן סייע בכך, בשיר־סיפור שיש בו משלים וממשלים. המְסָר הכללי היה, שההתרגשות מיותרת. מה קרה? בסך הכל הגיע מברק ממוסקבה. ממי, מקובעי המדיניות? לא, מסוכנות ידיעות. בהמשך הוא נדרש לאנקדוטה ציונית מהימים שנחום סוקולוב כיהן כנשיא ההסתדרות הציונית:

סוקולוב בא
ליוהנסבורג פעם
ומצא לו מקום במלון רב־טעם.
ויגוש לו

ועל אלה נוסף העיקר, כידוע.
שדה־הקרב התמידי בו נופל הוא וקם.
עת מכה כל שורה את ראשה הפצוע
בחומת הקללה שסגרה על העם.

ואין לשכוח גם את תפקידו הציבוריים של העיתון: מלחמתו למען הנרדפים, חשיפת האמת וייצוג הכלל. בסופו של יום לא נותר לעיתון אלא לקוות, שזה שיופיע מחר – ימשיך בדרכו, ואולי יהיו בו פחות חדשות רעות...

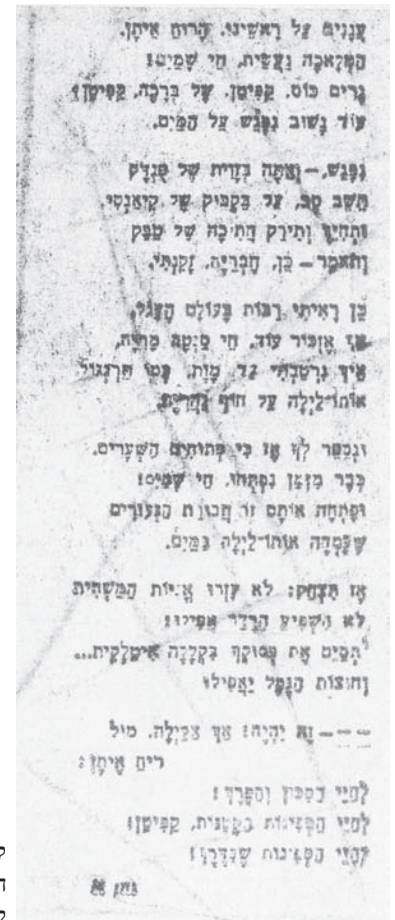
שבועות אחדים קודם לכן סיפר אלתרמן בפירוט מסוים על דרך הכנת כותרת לעיתון של מחר. בשירו "הכותרת"¹⁷ הוא מתייחס לכותרת שיגרתית כביכול, שלגמרי לא הייתה כזו. מעשה בסדר בדפוס שסידר את הכותרת "היטלר מת". הוא שקד על מלאכתו, סיימה, ואז נטל אותה המעמד, וקבעה בתוך מסגרת העופרת של העמוד הראשון. המשורר מתפעם מכך שהכותרת הזו מופיעה באותיות מרובעות, בשפה העברית, שכה הרבה פעמים ניסו לאבד אותה ואת הדוברים והקוראים בה. וברוח ימי המלחמה העולמית שזו עתה הסתיימה, הוא מעניק לאות העברית דרגה צבאית בכירה: "זו האות הראויה למדי פֶּלֶדְמַרְשָׁל / כי עמדה בקרבות בלי דוגמא ומשל".

הכותרת הזו, על מותו של הצורר הנורא היטלר, טופלה בדפוס העיתון ככל כותרת אחרת. חרף זאת, המשורר סבור כי ההיסטוריה תדע להעניק לעניין כולו חשיבות גדולה בהרבה, אם כי בדרכו הממעטיה הוא מצטנע לגבי תפקידו שלו בדיווח הנ"ל:

ועל זו הפרשה יסופר בבוא זמן
בשירה וחזון
לעדות וסימן.

אבל לי לא היתה פֶּנְגָה אחרת,
אלא רק לספר
איך סודרה הכותרת.

קטע פסול על־ידי הצנזורה
הבריטית: "נאום תשובה
לרב־חובלים איטלקי"

תיאור של יום אחד בחיי עיתון, שבדומה לפרפר זהו אורך חייו.
— שהרי —

בלב־ליל הוא נולד, תחת שוט ומורג.
עם אור יום כבר עומד הוא בקרב חגור־שֶׁלֶת.

ובן־יום מזדקן הוא בצו של רבי־מג
ובערב הוא כבר מתושלח.

במה הספיק אותו עיתון לטפל באותו יום? הוא סיפר על שרי ממשלה, נאבק עם הצנזורה, וכמו שעסק בנושאי אמריקה ובריטניה, כך היה עליו לדווח על תקציבה של מועצת נתניה, הביא ידיעה מ"ברזיל הנדחת", וגם על שביתה במפעל "החרש", וכל אלה לצד מודעה על מכירת פסנתר משומש. ויש לו גם בעיה: בארצות הברית נכנס לתפקידו נשיא חדש, הארי טרומן, לאחר מותו הפתאומי של הנשיא רוזוולט, ועל העיתון לחקור: "מיהו, מהו, איהו?" ועליו להביא גם את הידיעות הקשות על השואה, ובלשון המשורר:

ביקורת העיתונות
אולם לא תמיד היה אלתרמן כה אמפתי כלפי העיתונות ועשייתה. בכמה משיריו, שנכתבו במחצית השנייה של שנות הארבעים ובשנות החמישים, ניתן למצוא לא אחת הצלפה של ממש בעיתונים ובעושיהם.

אחד השירים שהתייחס בביקורתיות לחלק מעיתונות התקופה פורסם בתחילת מרס 1948, בעיצומה של מלחמת העצמאות. הוא נושא שם בן הזמן, "האזור המותקף"¹⁸, ועילתו היא "מלחמת העולם" שבין עיתון הערב הוותיק **ידיעות אחרונות** למתחרהו הצעיר **ידיעות מעריב**.

להלן תולדות ה"מלחמה" הזו בקצרה:¹⁹ באמצע פברואר 1948 החליטו רוב עובדי **ידיעות אחרונות**, לרבות העורך הראשי ד"ר עזריאל קרליבך, מיטב העיתונאים והפובליציסטים, עובדי המנהלה והדפוס, ואף חברת ההפצה – לפרוש ולהקים לעצמם עיתון חדש. הם קראו לעיתונם **ידיעות מעריב**, כשביום הופעתו הראשון (15

נבקש רק שזה המזמור התמים
יועתק נא בכל עתוני הערב.

לא זכור עוד מקרה שהמשורר ביקש בצורה שאינה משתמעת
לשתי פנים, שיצירתו תועתק לעיתונים אחרים. דווקא משום שהבקשה
אינה רצינית, יש בה הרצינות הראויה, היכולה להעיד על מצב־רוחו
וכעסו של הכותב.

במקרה אחר, שהתפרסם שנה לאחר מכן, בשירו "מתפקידי
העיתונות"²¹ תוקף אלטרמן את חוסר רצינותו של עיתונות־שלו, דבר,
שכתב ב־27 באפריל 1949, על ביקור צפוי של שר החוץ, משה
שרת, בטורקיה. בהזדמנות זו הוא בא חשבונו עם העיתונים בכלל ועם
העיתונים המפלגתיים בפרט.

בראש השיר כותב אלטרמן כי "שר החוץ משה שרת מסר, כי על
נסיעתו לטורקיה נודע לו מתוך העיתון". מזל גדול שיש עיתונים –
מצייני המשורר, שכן –

בלי עתון אין אדם בזמננו יודע
לא מאין הוא בא, לא לאן הוא נוסע.

הנה, אדם יושב בביתו ופתאום מתברר לו שבעצם הוא בסטמבול
(איסטנבול), ועורך שם הילולה עם כמה טורקים. למעשה לא היה לו
ביטחון בכך, "אבל טוב שנודע לו [על כך] מתוך העתון" ...
בהתחשב בכך שהדברים פורסמו בביטאון ציבורי־הסתדרותי,
מקורב מאוד למפא"י, הבית הבא של השיר יכול מעט להפתיע:

ואשר לאנשי מפלגה אדוקים
ע ת ו נם בשבילים הוא כִּי־צמוקים.
יש מקרים ותוהה קצת גם איש המִפְלָגָת
בענין מסוים אם בעד הוא או נגד –
לא נודע לו עוד מה עמדתו בנדון...
אך מיד זה נודע לו מתוך העתון.

סופו של השיר נושא אופי אפוקליפטי־משהו:

ובכלל: העולם המבוסס בִּיָּן
לא נשאר לפחות בלי מדריך ומכַּן.
אם קרוב הוא לתחום־הטמטום כמלא־פסע
לפחות מלווה אותו שמה הפְּרָסָה [העיתונות] –
והיה אם יצלול הוא לתוך אבדון,
הבורא עוד יספיק להציץ ולרטון:

– מה חבל... זה נודע לי מתוך העתון.

בהזדמנות אחרת קובל אלטרמן על שהעיתונים מקדישים יותר
מדי מקום למעשי פשע ופגישות עם שחקני קולנוע מאשר לבניית
הארץ. יש בהם גם הרבה חומר על ישיבות ופגישות וסגל, ומעט מאוד
על "יובל, או יסוד נקודה... [ו] שמות עתיקים כמו עז ועגל". בשירו
"עיתונים ופליאט"²², משלהי 1951, נראה לו שרק לעתים רחוקות

(בפברואר 1948) התיבה "ידיעות" הייתה באותיות גדולות מאוד ואילו
התיבה "מעריב" הופיעה בצנעה יתרה. המו"ל של ידיעות אחרונות
לא ויתר, וללא צוות של עיתונאים, מדפיסים ומחלקים הוציא את
עיתונו – נגד כל הסיכויים. הוא אף תבע לדין את הפורשים, ובעיקר
מחה על "גניבת השם" – התיבה "ידיעות".

"הפוטש הגדול", כפי שכונה המהלך העיתונאי הזה, אשר גרם
בעשרות השנים הבאות לאיבת־עולם כמעט בין שני העיתונים, גרר
אחריו בשלבי הראשונים מאבק עז על נפשם וכיסם של הקוראים.
אלטרמן, כמו רוב העיתונאים דאז, יצא לא כל־כך נגד הפרישה
עצמה, כמו נגד המהומה התקשורתית שעוררו שני העיתונים הניצים.
עיתוני הערב בכלל, ושני העיתונים המסוכסכים בפרט, יצאו מדי
יום בכותרות רעשניות, והם שהכעיסו את המשורר וגרמו לו לצאת
בהתקפה. ראוי להזכיר שבעת ההיא הופיעו בתל־אביב לא פחות
מחמישה עיתוני־ערב: ידיעות אחרונות, ידיעות מעריב, יום יום
(של הארץ), חדשות הערב (המקורב למפא"י) ומברק (של יוצאי
לח"י – שזו תופעה ייחודית בפני עצמה). "ועדת התגובה", הגוף
הייצוגי העליון של עורכי העיתונים היהודיים, פסק אז שעיתוני
הערב אינם יכולים להימנות עם שורותיה, משום "שרק עיתוני
הבוקר מעצבים ומשקפים את המגמות הפוליטיות של דעת־הקהל
ביישוב"²⁰.

אלטרמן, בשירו הנ"ל, תקף במיוחד את ההיסטריה התקשורתית
שיוצרים עיתוני הערב:

בא הזמן
להטביל את העט במו קסת
ולצִיץ איך כל־יום, בגלוי ומאָרָב,
פה נפתחת, באש מרגמות מִרְכָּזָת,
התקפת
עתוני הערב.
התקפה על אזור מרכזי וחשוב
הנקרא:
עצבי הישוב.

המשורר סבור כי

מסירת חדשות היא חובה ותביעה!
אך מרת־עתונות לחבל בכ אצה
עת מורגש כי תפקיד מסירת הידיעה
בה מוחלף
בתפקיד מכירת הסנסציה.

הוא מכוון את חיצוי־ביקורתו אל כל עיתוני הערב, ומציין כי מידת־
התפלות משיגה שיאים חדשים, כמו למשל, פרסום בהמשכים של
יומני גבלס, שר התעמולה הנאצי. אין לו ספק, כי מוחו ובריאיות
עצביו של הציבור הם "האזור המותקף לעינינו".

בסיום שירו יש לו משאלה:

אך כיון שבושה לבקש רחמים
ולקרוא למתקיף: אנה הרף...

וכל זה קורה, מדגיש המשורר, שלוש שנים לאחר מלחמת העצמאות – ובירושלים. בעיני רוחו הוא רואה מראה מפחיד למדי –

כשה"בנד" מתחיל באופן מסוגנן כה,
לשיר את הידרומה
בצורה של טנגו.

(היידרומה – אחד מהשירים הנודעים ביותר של מלחמת העצמאות, שכתב חיים חפר מיד עם כיבוש אילת בתחילת 1949)

שלוש שנים אחר-כך נפנה אלטרמן לעסוק בעורכי העיתונים וקובעי מדיניות הכותרות והמאמרים. בטור שנשא את השם הלא-מחייב "ערכן של הטרדות"²⁵ יוצא המשורר נגד קברניטי העיתונות שבשבועות הקודמים טענו כמה פעמים נגד מדיניות התגובה הישראלית בגבול הצפוני (הסורי), משום שבסך הכל פעולות-ההטרדה הסוריות וההפגזות לעבר יישובי הספר – אינן חמורות. וכך הוא כותב בהקדמה לשיר: "בעודי קורא דברים אלה נתתי אל לבי כי בדרך כלל, שעה שאנו דנים אם יש או אין הכרח לסלק הטרדות קלות-עורך מן הגבול, כותבים אנו את דברינו לא ביישובי-הספר אלא בתל-אביב".

אלטרמן משרטט תסריט-אימים מסוים:

נשער כי תותח ערבי אחד,
תותח קטן, בן-בליי-עורך, יורה ניס-לא-נים
יריה רק אחת לשבוע בלבד
אל שטח מערכות העתונים.

מה היה קורה אז? למשוררנו תשובה לעגנית: העורכים מתכנסים ומחליפים דעות על המצב. איש את רעהו שואל: "איך אצלכם בסביבה? / ומשיב הנשאל: הטרדות קלות ערך-...".

לא נורא, בהחלט. והשיר נמשך:

הטרדות של שגרה. הסביבה דוממה.
רק מפעם לפעם, באמצע המלאכת,
יורד איזה פגז עלוב של מרגמה
בשטח מזכירות המערכת.

חוזק מזה כמעט אפס, מטוס מנמך-טוס, –
ועם שחר צליפות אחדות על הדפוס.

וכך זה נמשך, והעורכים משוחחים זה עם זה, מספרים על פגיעות ונזקים, ונאנחים. והוא, המשורר מעריך אותם. לבו, שכפי עדותו "נימת אקטיביזם-מובהק לא נימת יסודו היא", לא יכול להתעלם מהיחס הסטואי הזה, ל"הטרדות הקלות" האלה. ברצינות רבה יותר הוא מעריך, שאילו היה נופל פגז בשבוע בחדר הישיבות של מערכת עיתון בתל-אביב, אין ספק שכתבתו הייתה שונה לגמרי.

באותם ימים סער במדינה הצעירה בת השבע ויכוח בין אקטיביסטים, דורשי יד קשה כלפי מדינות ערב ששילחו בישראל מרצחים שכוננו "פידאיון" (מתאבדים), או שתקפו ישירות את ישראל (כפי שעשו הסורים), לבין "מתונים" שדגלו במדיניות רכה יותר, הנשענת על מגעים מדיניים כדי לצמצם את התקפות הערבים.

נתן אלטרמן

מדי מתגנבים לעיתון מושגים כמו "מטר קוב", "ששה צול", ו"אדמת סחף" – "מלים הלוקחות מפולחן שקוראים לו בנין הארץ". בקיצור: תיאורים מארץ אחרת, כהגדרתו.

אלטרמן מבטא בדברים אלה הד לקולם של עיתונאים הכואבים את הסתלקותה של העיתונות הישראלית בשנות קיומה הראשונות של המדינה מדיווחים חיוביים ואת התרכזותה בחיפוש פגמים. ב-1958 כתב דן פינס, מבכירי העיתונאים בדבר ועורך היומון המנוקד לעולים אמר:

עיתונאים בישראל, שקנו בעשר שנותיה של המדינה את עולמם ואת שמם, במה קנום? בריכוז הצללים ובחיטוט בפצעים או בחישוף נהורה ובטיפוח השורשים? הצמודות אזניהם אל רחש נבטים ביקום שלנו? ... הקשורים הם קשר של ממש לעם וללבטיו, או משמשים צינורות לקצף רוטנים ליד קצף קפה?²³

אקטיביזם וכתביזם

עיתונאים ועורכים צריכים להוות דוגמה; בעיתוניהם הם מטיפים מוסר לציבור ומנחים אותו ללכת בדרך הנכונה. האם הם עצמם נוהגים כהלכה? לדעת אלטרמן, התשובה לא פעם – שלילית. להלן שתי דוגמאות מתוך טוריו האקטואליים בשנות החמישים.

לקראת יום העצמאות תשי"ב-1952 פרסמה אגודת העיתונאים בירושלים מודעות בדבר עריכת "נשף העצמאות" מטעמה. אלא שבמקום המלה נשף, נבחרה מלה באנגלית – "פאל", ועל כך יוצא קצפו של המשורר.²⁴ לדעתו, החיבור בין שתי המילים האלה – באל ועצמאות – גובל בפשע, וכדבריו:

כל אחת לעצמה –
בכל מושלמת.
כל אחת לעצמה –
כחמה ברה.
אך לעת הצטרפן יחדו לצמד
כמעט וצ'ך יש
לקרוא למשטרה.

אלתרמן (משמאל) והמו"ל שלו – ישראל זמורה

הביטו איזו פשטות נשגבה:
לעזרת
עם חבש
קום התנערה!

קרוב לוודאי שיש כאן יותר מרמז לזהותו של המדביק, שכן במילים "קום התנערה" מתחיל הימנון הפועלים הבין-לאומי, ה"אינטרנציונל". מכאן שיש להניח שמדובר בצעיר בעל הכרת-עולם סוציאליסטית. וממשיך המשורר ותוקף:

הגבור אלמוני. הוא הציל והלך.
אם הכרוז אידיטי מאד – לא עסקי!
את שלי כבר מילאתי. הקיר מלוכלך,
את האימפריאליזם הפלתי בפח
וכעת מצפוני נקי.

בשנים שלאחר מכן נראה שאלתרמן חיבב יותר את הכרוזים והכרזות. לא פחות משלושה טורים שלו הוקדשו להם. אחד מהם הפך כמעט להימנונו של אמצעי-תקשורת זה. הכוונה היא לשיר "חיי הפלקט בימי מלחמת הבחירות"²⁸, שבו מקונן המשורר על גורלו הקשה של הפלקט, וכל אחד מהבתים מסתיים בשורה "יש לנהוג רחמים בפלקט".

אלתרמן מאניש את הפלקט. הוא מבקש לנהוג בו בהתחשבות, שהרי גם לו, כמו לרבים מהצופים בו, מחכים ילדים בבית. כל היום הוא דבוק ללוח המודעות, ובערב שב לביתו, לבן מְדָבֵק וגבו כפוף. ואין זה עדיין הכל. הפלקט, כביכול, יודע שהוא עושה עבודה לא-נקייה ביותר: מפיץ שמץ של אבק דמגוגיה, מוציא את מכסת הדיבות הקטנות, מפזר פה ושם קצת סילוף ועיקום. לא נותנים בו אמון רב. אפילו יוצרו מסתייג ממנו לא פעם:

כי אפילו שולחו (הלא אין זה מפתיע)
לפעמים מאמין בו אולי רק לרביע,

בראש הראשונים עמד ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון, ואילו מייצגם הבולט של האחרונים היה שר החוץ משה שרת. פחות משבועיים לפני כתיבת השיר יצא צה"ל לפעולת תגמול גדולה לאורך חופי הכינרת שבידי סוריה, ושרת לא הסתיר את ביקורתו על היקף הפעולה ונזקה הבינלאומי, לדעתו. מיד כשנודע לו דבר הפעולה, כתב ביומנו:

חשך עולמי. עניין [הספקת] הנשק [מארה"ב וקנדה] נרצח...
איך אראה שרי החוץ [המערביים, איתם עמד להיפגש]...
נוכח תוקפנותנו? התפלצות... הזהרתי כי תגובה [צבאית]
תקטול [מתן נשק]... שוב רושם של שאיפת דם רב והתגרות
למלחמה [מצד ישראל].²⁶

אלתרמן מודה שאינו רוצה להכניס ראשו בין שני הצדדים, אך לגבי התייחסות עיתונות-העורף יש לו דעה:

העיקר לפעמים (זאת הרגשנו מכבר)
אינו כן-אקטיביזם או לא-אקטיביזם...
העיקר הוא שקצת ברחוק מן הפֶּךָר
קל לדון בדברים מעמדה של כתיביזם...

והמסקנה המתבקשת מאליה: עיתונאים ועורכים – היזהרו בדבריכם.

כרוזים ופלקטים

בדרמה הגדולה של אמצעי תקשורת ההמונים של שנות הארבעים והחמישים ישנם כמה שאינם נחשבים לשחקנים ראשיים, ובכל זאת שמור להם, בזמנים מסוימים, תפקיד חשוב. אלה הם הכרוזים שהופצו בציבור, בעיקר בתקופת המחתרות, והדבקו על לוחות המודעות, וגם – לא מעט פעמים – על קירות הבתים וחלונות הראווה.

בשנותיה הראשונות של המדינה זכה לפרסום הוויכוח שפרץ בין בן-גוריון לשרגא נצר, "האיש החזק" של מפא"י. לפי אחת מאגדות מפא"י טען בן-גוריון שלפלקט תפקיד חשוב במערכות הבחירות, משום שהוא מעביר את המסר של המפלגה לרבבות ואולי למאות אלפים של אזרחים הנתקלים בו בלכתם ברחוב. נצר השיב לו, שהפלקטים כבודם במקומם מונח, אך מה שקובע זה כושר הארגון של המפלגה, שאותו ייצג האוטובוס. למה אוטובוס? משום שאם בעת עצרות המוניות, ובעיקר בימי הבחירות מעמידה המפלגה מספיק אוטובוסים להסיע את מצביעייה אל הקלפיות, סיכוייה לנצח עולים, ושום פלקט לא מסוגל להעלות תרומה כזו.

בצעירותו, כך יש להניח, לא חיבב אלתרמן את מדביקי הכרוזים. בשיר מוקדם שלו, "הולדת הכרוז"²⁷, הוא יוצא נגד מלכלכיי-הקירות. הימים, ימי מלחמת חבש, היא אתיופיה בלשונו, בסתיו 1935, והיו שהביעו את התנגדותם לפלישת צבא איטליה לחבש – בכללן קירות בתל-אביב:

נאמר ועשוי!
דלי, צבעים וסחבה.
גמרת? לברוח מֶהֶרָה!

רק צִירתי פֿלקט
וצרפתי ציטטה...

רק ציטטה! וכל המהומה בשָׁלָה!
כבר אסור לצטט פה
את ראש הממשלה?

אלתרמן ברגע של קורת רוח

כרוז אחר שמשך את תשומת לבו של המשורר הודבק על לוחות המודעות בחורף 1956. זה כמה שנים שפעל בארץ ארגון בשם "שורת המתנדבים". ארגון זה של אנשים צעירים ואכפתיים, חברי מפלגות שונות, יצא למעברות וליישובי העולים וסייע להם. מאוחר יותר השתנו מטרותיו והוא נטל על עצמו לחשוף שחיתויות בשירות המדינה ובגופים ציבוריים. "שורת המתנדבים" תקפה מוסדות ואישים, והיו שראו בפעולותיה הגזמה ומעין "צייד מכשפות" בנוסח ישראלי.

בשירו "עם אחד הכרוזים" מביא אלטרמן את הודעת ה"שורה", המסבירה את עמדתה ומבקשת מהציבור להיחלץ לעזרתה. וכך מתחיל השיר:

... ויקדמני עמוד מודעות ועליו כרוז שורת מתנדבים עז ורם
והכרוז מבשר לקהל הנחפז, המודד מדרכות בשעל,
כי הנה "מוסדות", "אנשים" ו"חוגים" כבר חשים "רעידת אדמה"
מסביבם
ונפשם חרדה לשלל הנצבר במאורות השחיתות והמעל.

ואוסיף ואשמע את הכרוז מאותן, בדברו מתוך הסערה,
כי לכן כל כוחות אפלים מעתה אל חומת ה"שורה" חציהם יכִּוּנו
וכי כל מטרתם מעתה לא תהא אלא זו: השמצת ה"שורה",
והיה אם נקלט דְּבוּרִים בגנותה
לא נדע את אשר לפנינו.

אלתרמן, שבאותה עת היה מקורב לכמה ממותקפי "שורת המתנדבים" ובמיוחד לראש הממשלה בן-גוריון, אינו מהסס לתקוף את התוקפים:

עת לומר: משחיתות גם נפשנו סוֹלְדָה כמו כל נפשות חסידות,
וברור כי רבה הרעה מְזוּלֵל בה בעוד החברה מְחֵלִי נאנקת.
אך נדמה (וזה כפֿל־צרה!) כי הנה
גם מלחמת תקוֹן־הַמְדוּת
מתחילה לעורר כמין רגש דוחה של סלידה קְלִיל־הַאֲרָמְבֶּהֶקֶת.

המשורר מסכים שיש מה לתקן ולשפר, ויש לעשות זאת בהקדם. אך מכאן ועד להתקפות ולאיומים של ה"שורה" – רחוקה הדרך, והכוונות הטובות עלולות להביא את חבריה, רחמנא ליצלן, לגיהנום. ובמילותיו שלו:

כן, הגיעו הדברים בהחלט לידי כך (איך לומר זאת ואיך לבטא?)
שמרב רשפֿיי־שר, אתה סח לצְדָקוֹת: את הרפֿיי־נא ממני.

ובועט בו אם אין הוא מצליח כל־כך,
וגוער בו: הקדחת, תרד אל הפח!
ונשאר הפלקט מבוהל ונבעת...
יש לנהג רחמים בפלקט.

וכך ממשיך הפלקט, עד שפלקט חדש מכסה אותו ובא במקומו. פעמיים נוספות נדרש אלטרמן לפלקטים או כרוזות שעיוותו לדעתו את המסרים שהעבירו. בפעם הראשונה קרה הדבר בתהלוכת אחד במאי 1950 של מפלגות הפועלים ותנועות הנוער החלוציות ברחובות תל־אביב. המתיחות בין מפ"ם, מפלגת השלטון הגדולה, לבין מפ"ם השמאלית שבאופוזיציה, הייתה בשיאה, ובין השתיים נערכו דיונים מוקדמים כדי למנוע "פיצוץ" של התהלוכה. ובכל זאת, העניינים יצאו משליטה. מפ"ם מצאה דרך לתקוף את בן־גוריון. על כרזה גדולה של תנועת השומר הצעיר הודפסה ציטטה מדבריו, בעת שתקף את החלוציות הבלתי־מספקת לדעתו של הקיבוצים: "החלוציות הכזיבה, אני בוש ונכלם". בסמוך לכרזה הוצגה מפה גדולה של הארץ ועליה צוינו 64 קיבוצים של השומר הצעיר. הכרזה הזאת לא אושרה על־ידי מארגני התהלוכה, וטענת אנשי מפ"ם הייתה, שהסיכומים היו רק לגבי התהלוכה הכללית ולא לזאת של תנועות הנוער. כאשר נכנסו נערי השומר הצעיר לאיצטדיון בצפון תל־אביב, קראה לעברם שרת העבודה גולדה מאיר "בוז", ומזכיר מועצת פועלי תל־אביב, אליעזר שכטר, הורה לסדרנים לסלק את הכרזה. התחוללה מהומה, והעצרת לא הגיעה אל סופה.²⁹

אלטרמן הגיב לאחר ימים אחדים בשיר "הפלקט והציטטה".³⁰ הוא לעג למפ"ם על היתממותה, שלדבריה לא חרגה משום הסכם:

הַדְּקוֹת היא פְּתוּה וקְסֵמָה!
בעיתון שים עינך וקראת:
לא הפרתי הסכם, לא הנפתי סיסמה,

אלתרמן ויעקב הורוביץ

עם זאת, אלתרמן אינו מסתיר את הסתייגותו המסוימת מריבוי העיתונים בישראל הצעירה ופונה אל למרחב שזה עתה נולד:

גיחתו של עתון – עוד עתון! – אל תוך צבא-
רעשיו של הזמן, בגזרת ההכרח,
היא בעצם (נאמר זאת) שמחה עצובה...
לו תשכיל להפכנה לעצב שמח.

הוא מגלה אי-שביעות רצון מאחד מגיליונותיו הראשונים של למרחב, שבו תואר מפעל ההתיישבות בחבל לכיש בצורה שלילית. על כך כתב:

לא ירדתי לסוף דעתך-שבכתב,
המלאה החשדה, הנושפת צנת-קרח.
אך ידעתי: לא זו נימתך, "למרחב",
אף שכבר היא בקעה בראשית
הדרך...

למרות זאת הוא מאחל לעיתון החדש רק הצלחה:

שיהיו החותמים מרובים והיה
דגלך עליהם ודגלם עליך.
שתרחב היריעה, שתמעט השגיאה,
שתהיה לרצון מראשך עד שולך.

"ימי הרדיו"

הרדיו היה אמצעי התקשורת הצעיר והמלהיב של שנות השלושים והארבעים. ניתן היה לקלוט בו את התחנה המקומית, "קול ירושלים" בשלוש השפות שלה – אנגלית, ערבית ועברית – תחנות זרות, וגם את תחנות השידור של ארגוני המחתרות, אם כי הדבר לא היה קל

כך יקרה לפעמים בחברה, כאשר לגורם המבריא ומחטא מתלווה (חרף כל פגנות הגונות) איזה טעם זנוח ולא היגיני.

ההכל, להזכירכם, החל מכרוז שהודבק על לוח מודעות.

קבלת פנים לעיתון חדש

בתקופת היישוב ואף בדור הראשון של מדינת ישראל מקובל היה שכל מפלגה המכבדת את עצמה חייבת שיהיה לה יומון, ולפחות שבועון, שייצג אותה בציבור. זמן קצר לאחר קום המדינה התבטא בן-גוריון: "עיתון בשביל המפלגה חיוני, כי לא ייתכן קיום מפלגה בלי עיתון משלה".³¹

לכן, כשהוחמרו במחצית הראשונה של 1954 היחסים הפנימיים במפלגת הפועלים המאוחדת (מפ"ם) בין יוצאי השומר הצעיר לבין חטיבת אחדות העבודה לשעבר בראשות הקיבוץ המאוחד, הוציאו אנשי אחדות העבודה כתב-עת בשם למרחב, שלאחר זמן קצר נקבעה לו מתכונת של שבועון, ובעקבות פילוג מפ"ם באוגוסט של אותה שנה היה ליומון באותו שם. אלתרמן, איש דבר, צריך היה, לכאורה, לשלול את התופעה, שכן עיתונו היה ביטאון הסתדרות העובדים המאגדת את כל מפלגות הפועלים. הוא לא עשה כן. העיתון החדש, בשתי גרסאותיו, נתקבל על-ידו בכרכה. קשה להניח שבבית דבר אהבו את האהדה הזאת ליומון המתחרה.

בשיר הראשון, "מלחמת למרחב"³² יוצא המשורר להגנת המעשה העיתונאי של פרסום כתב-עת נפרד בתוך מפ"ם (הדבר היה לפני הפילוג). לדעת אלתרמן, למרחב מעלה תרומה חשובה למפ"ם, והוא מבטא במידה רבה את רוחה האמיתית:

... זה יצרה וקולה
של מפ"ם כל פלה, לעמקה ויסודיה!
קול מרצה הכלוא, עצמתה הכבולה,
קול צווי מורשתה, קול גזרת יעודיה.

יש לזכור כי באותם הימים התרוצצו במפ"ם שתי תפיסות, בהתאם לחטיבות שהקימו אותה: השומר הצעיר והקיבוץ הארצי מכאן, ואחדות העבודה והקיבוץ המאוחד מכאן. החטיבה הראשונה הפגינה קו שמאלי יותר, יוני בלשון ימינו, ותמיכה כמעט ללא מצרים בברית המועצות וב"עולם המחר". מנהיגי אחדות העבודה במפ"ם הסתייגו מתפיסה זו והיתה להם תפיסה ביטחונית אקטיביסטית, שהבדילה אותם ממנהיגי השומר הצעיר. אלתרמן לא הסתיר את תמיכתו בקו הציוני-אקטיביסטי של ראשי אחדות העבודה והקיבוץ המאוחד, שלמרחב נתן לו ביטוי. ראוי גם לשים לב לשם הביטאון החדש, למרחב, המעיד על רצון לפרוץ את המסגרת הכובלת ולצאת למרחב.

שישה חודשים לאחר הופעת גיליונו הראשון של השבועון למרחב, בא לעולם מחליפו בעל השם הזהה – היומון למרחב. גם הפעם הוא זוכה לברכתו של אלתרמן. בשירו "לעתון החדש"³³ מקווה המשורר שהעיתון יאמץ קו חיובי, כך ש"עיקר חשבונך – מגן ובנין/ ועיקר הרגלך – הטיט השכם".

נהמו לנואם לגיונות הטבטונים
והקשיב השוכן במרום,
מה מאד התפתח
סולם הטונים
של בניו הלומדים לנהם.

(טבטונים – שבטים גרמניים קדומים. אחד מכינויי הגנאי של גרמניה הנאצית)

בסופו של השיר מופיע תיאור של גן חיות, שבו מנמנים כפיר וראם, ו"באדם החפשי, / באדם הנוהם, / קנאו חזירי הבר". ללמדך, שהנהומים ההם מווינה וחזירי הבר הם היינר־הך.

"השידור מן העמק"

ושוב חלפו כמה שנים ותשומת-לבו של המשורר ניתנה לשידורים מהשטח של "קול ירושלים". בעת ההיא זו הייתה משימה יוצאת דופן, כיוון שכל השידורים, להוציא מעט חריגים, שודרו מהאולפן. שידור מהשטח חייב היערכות ממושכת, העברת ציוד טכני מסורבל וכבד ודפיקות-לב מוגברות של כל העושים במלאכה. אין תימה, שלכל שידור כזה הגיע מנהל "השעה העברית" באופן אישי.

בשנים 1942 ו-1944 – הקדיש אלתרמן שניים מטוריו לשידורים כאלה, אך בעוד שהפעם הראשונה הסתיימה בפחית-נפש, בפעם השנייה חגג המשורר ואיתו רבבות המאזינים.

בחורף 1942 עשה "קול ירושלים", הזרוע העברית של הרדיו המנדטורי, ניסוי מעניין: הוא החליט להעביר בשידור חי את "עיתון העיתונאים" השבועי, שנערך באולם מוגרבי בתל-אביב בלילות שבת, בהנחיית יוסף הפטמן, עורך היומון **הבוקר** ויו"ר אגודת העיתונאים בתל-אביב. התוכנית הייתה לשדר לראשונה את "עיתון העיתונאים" ב-20 בפברואר 1942, ובמקרה של הצלחה, לחזור על כך מדי לילה שבת.

"עיתון העיתונאים" היה מוסד תרבותי-תקשורתי אהוד מאוד בתל-אביב בשנות הארבעים. כאלף איש מילאו עד אפס מקום את אולם מוגרבי, והאזינו לאישים פוליטיים שדיברו על ענייני השעה וכן לעיתונאים ולעורכים שסיפקו פרשנות וכן "סודות מאחורי הקלעים". הפטמן לא רק הינחה; הוא אף נודע בחיבור גימטריית (הענקת ערך מספרי לאותיות) משעשעות, והבריטים חשדו בו שבדרך זו הוא מעביר מסרים לארגוני המחתרות...³⁶

הצלחת השידור האמור הייתה גדולה, ובעיתוני יום א' שלאחר מכן נכתבו הרבה דברי שבח למנחה ולמשתתפים, ביניהם מנהל "השעה העברית" אליעזר לובראני, הקריינית ריטה גרסטנר, והפרשן משה מדזיני. הפטמן חשף בדבריו נתון "רייטינג" נדיר באותם הימים. לדבריו, ל-70 הערבים של "עיתון העיתונאים" שנערכו עד אז בתל-אביב ומחוצה לה הגיעו כ-70 אלף איש, וזה גם מספר המאזינים הצפוי ל"עיתון העיתונאים" המשודר.³⁷

אלתרמן כתב על האירוע לאחר כמה ימים, והתרכז במה שקרה עם סיום השידור. מתברר, שהטכנאים שאיראו את הציוד היקר בארגו נעול, כדי לקחתו מהמקום במוצאי-שבת, ולהעבירו לאולם תיאטרון "אוהל", לא הרחק משם, כדי לבדוק אם גם אולם זה ראוי להעברת

– הן שידרו בגלים קצרים, על פני טווח מילימטרי של הסקאלה, והבריטים ניסו להפריע להן בהפעילם "ג'מינג" (שיבוש) – טרטורים עזים וממושכים.

אלתרמן היה ללא ספק מאזין קבוע לרדיו, ולו רק בשל עיסוקו כמתרגם הטלגרמות של עיתון **הארץ**. חלק מעבודתו כלל האזנה למדורות החדשות של תחנות אירופיות שונות, על מנת לדלות מהן ידיעות לעיתון. זו הייתה שיטה מקובלת בעת ההיא, והיא איפשרה לעיתונים להשיג ידיעות במהירות, ללא תיווך של סוכנויות ידיעות, כדוגמת רויטרס הבריטית ואסושייטד פֶּרְס האמריקנית ועיתונים מהעולם שהגיעו באמצעות הדואר (עד פרוץ מלחמת-העולם השנייה) לאחר שבוע עד שבועיים.

הטור הראשון העוסק בשידורי הרדיו ראה אור בתקופה מוקדמת מאוד של הכתיבה האקטואלית האלתרמנית – בדצמבר 1934. בשיר "מחורף לתבת הרדיו"³⁴ מתוארת בצורה לירית שעת לילה, לאחר שתחנות הרדיו השונות בעולם (בארץ-ישראל החלו השידורים רק באביב 1936) הפסיקו לשדר, והעולם כאילו התרוקן:

שעה אחרונה.
הרדיו פרע את כל החוב.
לונדון לִינֵה עונה –
לילה טוב.

אנו שומעים – דומיה שְׁלֵוָה.
בראשנו נוטף שעמום.
תכנית דמיונו – תכנית התבה
קעת בעולם אין מאום.

המשורר מזכיר בהמשך שירו פניות שונות – ועתה שותקות – של העולם: נהר הוולגה, מצרים, איטליה, ספרד, את שלגי סיביר ואת המים הכחולים של הפיורדים. ומה נותר לנו, למאזינים?

... אנו הֶרְגֵּלְנוּ לקול התבה.
מולנו פתחים נעולים.

למעלה משלוש שנים לאחר מכן, בחורף 1938, שוב נדרש אלתרמן לשידורי הרדיו, עתה בנסיבות מעציבות ממש. היטלר השתלט על אוסטריה ביום אחד, במסגרת מבצע הסיפוח שלו, ה"אָנְשְׁלוֹס". העולם החופשי עמד נדהם. בשירו "רדיו וינאי"³⁵ כתב אלתרמן:

מְיִנֵה הבקיעו
תרועות ושיר.
הרדיו שאג כנמר ברשת.
ועמדו דמוקרטים ליד המכשיר.
חששו אל המכשיר לגשת.

לפנינו עדותו של מאזין על אינ-האונים של אותם אוסטרים שהתנגדו למהלך הנאצי התוקפני הזה, אך לא עשו דבר, בדיוק כפי שהמעצמות הדמוקרטיות נאחזו שיתוק. על הצבא הגרמני הצועד ברחובות וינה יודע אלתרמן משידורי הרדיו, וכך הוא מתאר את המצעד החייתי הזה:

עד כי נדמה: החליף הרדיו את הגל
או הקריין נכנה בכך מרק.

כחצי שנה לאחר מכן, באביב 1951, חזר המשורר אל הבעיה הכאובה, בשירו "על צרה צרורה שבין תוכן לצורה", שכאשר כינס אותו אלטרמן בספר, הוא שינה שמו ל"חיקוי ההיגוי".⁴³ בשיר זה הוא תוקף חזיתית את קרייני קול ישראל. הוא מביא כמה דוגמאות של שמות אישיים צרפתיים ואמריקאיים בני הזמן ששובשו לחלוטין בפני הקריינים:

ז'וֹחֵז' בידו – ז'וֹרוֹז' בידו, ראש ממשלת צרפת
חופֵח שוֹמֵן – רוֹפֵר שוֹמֵן, שר החוץ הצרפתי
הנשיא צ'וֹמֵן – נשיא ארה"ב הארי טרומן
גנרל מְקָאֵהָה – גנרל דאגלס מקארטור, מפקד צבאות
ארה"ב בקוריאה.

בסיומו של השיר יש לו שורת-מחץ. לאחר שתמה כיצד יצר החיקוי של הקריינים הופך ידיעות חשובות לקרקסנות לשונית, הוא כותב:

אך בזאת התמיהה לא הפלגנו רחוק
כי מיד התענינו לשמוע כחוק,
מה עוד מודיעים
מניו-יורק.

לא אחת תקף אלטרמן את הרדיו בשל סיבות אחרות. כך היה בטורו "המפולת",⁴⁴ שנכתב באביב 1950, בעקבות אסון נורא שקרה ביפו. בית ישן, שבו התגוררו בצפיפות כמה משפחות עולים חדשים, קרס וקבר תחתיו את רוב יושביו. פעולות החילוץ התנהלו באיטיות, נמשכו יומיים, והתוצאה הייתה ש-12 מהדיירים הוצאו ללא רוח חיים ורבים אחרים נפצעו. כחלק ממחאתו על איטיות החילוץ, והבעת שהדעה שאם זה היה קורה במקום אחר, או שהבית היה נופל "על ממשל ומטה", היו עבודות החילוץ מהירות יותר, תוקף המשורר את הרדיו על התייחסותו לאירוע:

ואחרת היה אולי קול ישראל
משדר על אודות הבנין שקרס,
בלי לפטר את עצמו מידיעות כסויות-צל
לאחר ניגונו של הוֹלֵס הצוהל
ואחר ידיעה על מלֹוּה לִפְרָס.

על סערת-רוחו של המשורר יכולה להיעד העובדה שהשיר הופיע בעיתון לא ביום שישי, כרגיל, אלא ביום רביעי, ולא בעמוד ב', כמקובל, אלא בעמוד הראשון, ליד ידיעה על מאמצי ההצלה הנמשכים בפניו הריסות הבניין ביפו.

חלפו שנים. גלגל-הזמן מביא אותנו לחלקו המאוחר של העשור. תוך תקופה קצרה של כשמונה חודשים התייחס אלטרמן פעמיים לקול ישראל. בפעם הראשונה הוא עשה מעשה נועז: יצא בגלוי נגד

שידורים ישירים. כשהגיעו לקחת את הארגז, התברר שהוא נפרץ. ערך הציוד הגנוב הגיע ל-500 לא",³⁸ סכום כסף גדול בימים ההם. השיר "גניבת הרדיו"³⁹ מקונן על גורלו המר של שירות השידור:

אך בקום זה הרדיו הביתה לחזור
והנה נעשתה בו תמורה עקרונית:
אין גלילים, אין סלילים, אין לא וו ולא צרור...
טוב שנשארה הקריינית.

בשאר בתי השיר מהלל המשורר, כביכול, את תושבי תל-אביב על "העבודה הנקייה" שנעשתה בגניבת ציוד הרדיו, וקובע שאם תל-אביבי כלשהו יגיע לעיר אחרת "ויצא לעת ערב הרחובה", ברגע שיזכיר את שם עירו, מיד "כל השומע יסיר את הכובע", בזכות הגניבה ה"תקשורתית" האמורה...

לאחר שנתיים יצא הרדיו הירושלמי שוב לשידור חי וישיר מהשטח – הפעם מקיבוץ משמר העמק, שציין 15 שנה לתחילת נטיעת החורשה הגדולה שסביבו. חברי הקיבוץ וילדיהם הכינו בהדרכתה של הבמאית שולמית בת-דורי תסכית בן כ-45 דקות בשם "קול היער" והוא הועבר בשידור ישיר ב"קול ירושלים". מבקר הרדיו של הארץ, ג.ס. (גרשון סוויט), שיבח את השידור והוסיף גם כמה מילות ביקורת. לדעתו הוא היה מאורגן ומכופתר מדי, "ורצויה בשידורים כאלה מידה מסוימת של אימפרוביזציה, של שאלות-ותשובות, שלא יורגש שהן 'בוֹמָאוּ' [כך במקור]."⁴⁰

בניגוד למבקר הנכבד, אלטרמן, בשירו "עם השידור מן העמק",⁴¹ מתרפק לא על העבר, אלא על העתיד. הוא מתאר בצורה אידיאלית שידור אי-אז בעתיד הרחוק, כשהצנזור הצבאי (בעת כתיבת השיר התחוללו קרבות מלחמת-העולם השנייה) יהיה כבר ישיש המנמנם על זקנו הלבן, וברדיו ישודרו תוכניות שאינן דומות לאלה הנוכחיות:

זה יהיה, זה תָרוּת עלי לוח ימים...
ארץ כנען תָאור ותחדש עלומים
ותכנית חדשה תשודר לה לכנען
ואשרי שיזכה ואזניו עוד תשמען.

מהיגוי נכון עד שידור הגיוס

והנה קמה המדינה והנושאים השתנו. "קול ירושלים" עבר מן העולם (הוא המשיך לשדר במקביל לקול ישראל במשך למעלה משנה, עד שאוחד אתו סופית), קול ישראל החליפו והיה לשירות השידור הישראלי. בתחילת שנות החמישים הגיב אלטרמן פעמיים על היגוי לקוי של קרייני הרדיו.

לראשונה הוא נדרש לנושא בספטמבר 1950, בטורו "... והרי החדשות",⁴² שבו יצא נגד המנהג הנלוז והסנובי שהיה מקובל אז במקומותינו, לבטא שמות, מקומות ומונחים לועזיים בעברית מאונגלת, מצורפתת, מגורמנת וכדומה. ואנשי הרדיו הצטרפו גם הם אל החגיגה הלשונית המעוותת הזו:

כל שם אנגלי יוצא כה מאַנְגֵל
או כה אמריקאי ממרָק

את גבולות המדינה ומדינות ערב העמידו במצב הכן את צבאותיהן. דאגה השתררה בבירות העולם. המזרח התיכון, כך נדמה היה, עומד על סף מלחמה חדשה.

תוך זמן קצר התברר שכל העניין אינו אלא עורבא פרח, ואולי נכון יותר לומר: "ברווז תקשורת", מה גם ששמה של אחת היחידות שנקראה היה "ברווזי מים". מאז אותו שידור כונה הלילה הוא "ליל הברווזים". מחקירות שנערכו התברר כי הרדיו, קול ישראל, לא היה צד במחלל. שני אגפים של המטכ"ל, אגף המטה ואגף המודיעין, הם שתכננו את הגיוס המשודר, ונראה כי חילוקי-דעות ביניהם הביאו לשידור האומלל.

האירוע גרם לרעידת-אדמה זוטא: בן-גוריון רתח מזעם, שדבר מעין זה קרה בצה"ל "שלו". ועדת חקירה הגישה לו מסקנות חמורות וכתוצאה מהן נערכו "חילופי כסאות" במטכ"ל. ראש אג"ם, אלוף מאיר זורע הועבר לפיקוד צפון, ובמקומו בא מהצפון אלוף יצחק רבין, דבר שסלל לו נתיב מקוצר לרמטכ"לות. ראש אמ"ן, אלוף יהושפט הרכבי, יצא לחופשת לימודים (ולא חזר עוד לצה"ל) ומי שהחליפו היה אל"ם חיים הרצוג.⁴⁷

אלתרמן, ממש כמו בן-גוריון, נפגע ממה שקרה, וניסה לאחר שבוע ויותר לכבות את הדליקה. בעת ההיא נהג לכתוב את טוריו האקטואליים בעיקר בפרוזה, וגם שיריו היו בעלי שורות ארוכות במיוחד. את מה שקרה מתאר בשיר ארוך ורחב-שורות נסים שושנתי יעקב, העולה החדש, שכבר הכרנוהו כשנה לפני כן, בתיאור סגוני של חג העשור למדינה.⁴⁸

האב נסים מסביר לבנו אברמיקו, ילד קטן אך מבין גדול בענייני המדינה, מה בדיוק השתבש באותו גיוס משודר. ההודעה, בתשע הלשונות, נראתה משכנעת מאוד:

לא, אל תצחק! דחו את כל החדשות! שדרו לכל ובכל לשון!
ומכיון שיש לי מוז לא כקוף-המחט,
הבנתי שאם כך עושים גיוס-פתאם, בלי לפחד שהאויב יודע
לועזית,
סימן שאין בררה וכבר פולשים שונאינו למדינה מן הצפון
והדרום גם יחד,
ומה לי עוד לשאול ומה לי לחכות וקודם כל צריך לרוץ אל
החזית!

ואז התפקע הבלון ונודע שהיה זה "תרגיל קטן" בלבד ונסים שלנו, כעדותו, נותר "כמו סיר נפוח ונושף אשר לִבְנוֹ אותו באש ומן האש ישר למים". מן התיאור בהמשך אנו יודעים כי אברמיקו הילד פרץ בצחוק גדול ועלב באביו המסכן: "סדרו את אבא אֶל־יופי אחז אפס!". לכך לא הסכים האב, ונסים שושנתי-יעקב מסביר, שעלבון המוטח בו כאב, עוד נסבל, אבל בשום פנים אסור לו לבן להעליב את הסמל-במילואים נסים. שכן "אם אתה חושב שתהפוך את צה"ל לכלי-משחק כדי לרקוד סביבו כפרא-בלי-יבוש" –

וכדי לצבר פה הון פוליטי בענין, אני גוזר עליך: אף לא צעד!
גדולים ממך עוסקים עכשו בזה לשוא. תוציא זאת אברמיקו מן הראש.

"פרה קדושה" – התוכנית הנודעת והפופולרית ביותר בעת ההיא: "שלושה בסירה אחת".

תוכנית זו הפכה לאגדה עוד בתקופת שידורה בגל היחיד של קול ישראל (בשנים 1956 עד 1959). היא נערכה על-ידי יצחק שמעוני (שגם הגיש) ואלון שמוקלר. ייחודה היה בכך שהיא היוותה מעין "מושב לצים" מודרני, ואלה השמיעו לא-אחת דברים רציניים במסווה של הומור. בין משתתפיה נודעו שלום רוזנפלד, דן בן-אמוץ, אמנון אחי-נעמי וגבריאל צפרוני, שהברקותיהם והמונולוגים שחיברו באופן ספונטני (ואולי לא?) זכו בימים ההם לגלי הערצה של ממש. בכל תוכנית חובר גם שיר אקטואלי על-ידי הסטודנט הצעיר דן אלמגור, שהולחן בו במקום. התוכנית הייתה נשכנית למדי, בהתאם לקריטריונים של הזמן ההוא, ונהגה לתקוף פרות קדושות מכל הסוגים. שידור התוכנית בשבת בצהריים הכניס את המדינה פחות או יותר למצב של עוצר, ומכל החלונות הפתוחים ניתן היה לשמוע את קולותיהם של שייטי ה"סירה".

באחת התוכניות ששודרו ביולי 1958 הותקף הסופר אהרן מגד. אלתרמן חשב שיש להגיב על התקפה זו, ופרסם את שירו "על אחת הבתיחות מתכנית השלושה בסירה"⁴⁵. בתחילת השיר הוא התייחס לפופולריות העצומה של התוכנית, והעניק לשבת שבה שודרה (אחת לחודש) את התואר המחמיא "שבת סירה", על משקל "שבת שירה", היא השבת שבפרשת השבוע שלה אומרים את שירת הים. וכך אמרו השורות הראשונות:

כאשר כל העם מקטנם עד גדולם
מכונים מקלטם, ובהמיה אדירה
נמלאים צהרי-השבת מקולם, –
ידעת אחי, זו שבת סירה.

בבתי השיר הבאים אומר המשורר שאינו מזלזל חס וחלילה בתוכנית, אף כי אינו מאזין לה, ופרטים עליה הגיעו אליו "מפי שמועה, ממסירה", כהגדרתו. ועם זאת, הוא אינו יכול להתעלם מהעובדה שקשישים וצעירים מצטטים קטעים ממנה, "מחיים את שיחם בשנינה ובדיחה/ ממבחר הפנינים ומבחר השנינים" ששמעו. אלתרמן כותב במפורש, שהוא נדרש לביקורת על התוכנית, משום שהיא פגעה ב"סופר וחבר, באחד העזים וברוכים בסופרי ישראל". דווקא משום הצלחתה והפופולריות שלה –

... צריכה הסירה

שבעתיים לשמור על עצמה, תוך השָׁפָך,
מאותן החכמות שמהן אורא
דארצנו אינו מחכים, אלא להפך.

השיר האחרון העוסק ברדיו הוא "שידור ההתייצבות"⁴⁶ שנכתב זמן קצר לאחר שישראל בת ה-11 חוותה טראומה תקשורתית-ביטחונית גדולה. במוצאי יום ה-1 באפריל 1959 (וללא שום קשר לתאריך זה) שודרה בקול ישראל, תוך פרסום מרבי, הודעה דחופה על תרגיל-גיוס של שלוש יחידות מילואים. העובדה שעד אז לא גויסו יחידות בדרך זו, וכינויי שלוש היחידות הושמעו בתשע (!) שפות, הגבירה את העניין מצד אחד ואת הבהלה מצד שני. הפניקה חצתה

עוד שיר נולד – אלתרמן ליד מכונת הכתיבה

ושר החוץ השנוא שלה (כאן, בארץ), נאלץ להכיר בישראל. צה"ל ניצח ברוב הקרבות שנערכו מאז הקיץ הקודם. תחושת ה"עשינו את זה" אפיינה את הציבור, התקשורת וההנהגה. אין תימה, אפוא, שטורו של אלתרמן כה סחוט. הוא התפרסם ב-8 במאי 1949, ארבעה ימים לאחר חגיגות יום העצמאות הראשון. בראשו כתב המשורר: "לאחר ימי מועד ומפגנים". ואכן, מלאה הארץ מצעדים ומפגנים, ובראשם מצעד צה"ל בתל-אביב, שזכה לכינוי הלא-מחמיא – "המצעד שלא צעד". זאת, בשל אהבת-היתר של מאות אלפי הממתנינים לצועדים ברחוב בן-יהודה בתל-אביב, שמילאו את הכביש עד אפס מקום ולא אפשרו את קיום המצעד, למרות כל המאמצים להחזירם אל המדרכות. בהמשך הטור מבקש הטור כמה ימי-חולין, ללא חגיגות ומפגנים, כדי לנוח, אך המשורר אינו איש בשורה:

לתקופת החלין אם תקרא,
אל תאמר: בה אמצא לי מסתור.
כי אם שקט תשאף ושגרה,
הנאש מהם לימי דור...

המשורר אינו מבטל את ערכם של ימי-החולין, שהם כמו החישוקים המחשקים את החבית, אך הוד והדר אין בהם. באחד מבתי השיר יש נבואה שיותר מפעם אחת היא הוכיחה את עצמה בישראל במהלך עשרות השנים הבאות:

יברך יום חלין כי יקרב,
אך נזכר (בבואו עד הלם)
שקמים העמים ביום קרב
ונופלים ביום הל ושלום...

אלתרמן מפנה אצבע מאשימה אל האופוזיציה ("הציונית כללית" כהגדרתו), שפרסמה כרוזים "אשר בושה לקרא אפילו בימים של שנת בחירות" (בסוף 1959 עמדו להיערך הבחירות לכנסת הרביעית). יתר על כן, עתה הוא מוכן אפילו לסלוח ל"שידור אשר מתח אותי, בלי אחריות ובשגגה שלא היתה פקחת" וזעמו עבר לאלה המתחזים ביקורת ללא גבול על האחראים, דורשים לפטרם בנימוק של "מיצוי עד הסוף". להם יש לומר, לדעתו: "עד כאן ולא יותר".

וכל זאת משום –
כי יש הבדל בין חטא לחטא ובין אָשם לבין אָשם לפי הכבוד והערך.
ולפעמים חובת-צבור ובריאותו היא לא לחוס, לדרוש את מלוא העונש ומדת הדין.
אך לפעמים, הה, אברמיקו, איזהו צבור-בריא? זה שאומר על אף הכל "נוריד זאת מן הפרק".
גם זה מועיל לא פעם לבריאות. בריאות – זהו בכלל דבר עדין.

עוד ימים רבים העסיק "ליל הברווזים" את דעת הציבור והיו שהזכירו כי זמן קצר לאחר השידור הגיעה הידיעה לכנסת, ומנהיג "חרות", מנחם בגין, בירך את החיילים היוצאים למשימתם החשובה – להכות את האויב: "אם צבאנו נקרא לפעולה – נעמוד כולנו, ללא יוצא מן הכלל, מאחוריו, כפי שתמיד עמדנו".⁴⁹

"טור של יום חול"⁵⁰

השיר המסיים פרק זה עוסק לא בנושא תקשורתי סתם, כגון עיתון או שידור ברדיו, אלא בסוגה (ד'אנר) עצמה – טור מחורז אקטואלי. אלתרמן היה ללא ספק מלך הסוגה הזאת, ועל כך מעידים רבים, ובראשם דן אלמגור, שערך בשעתו מחקר מקיף על יוצרי הטס"מ⁵¹ – טור סאטירי מחורז – לדורותיהם ולעיתוניהם. גיבורו של "טור של יום חול" הוא הטור עצמו, שבא בטענות קשות אל המחבר, המציג עצמו כחברו:

בא רעי החנך ורוטט
ויזעק: הוי, אפסו כחותי!
הימים כבירים משאת,
השעות הן היסטוריות מדי.

לא אוכל: ממפגן אל שני
אני אץ בעקבי ההמון.
זו תקופת רעמים, ואני
מתגורר בה כבתוך פעמון!

תחושת "תקופת הרעמים", ימי הסער והפרץ, אופיינית לתקופה בה נכתב השיר: אביב 1949. מדינת ישראל חגגה שנה לקיומה. מלחמת העצמאות כמעט הסתיימה. שלושה הסכמי שביתת-נשק כבר נחתמו, עם מצרים, לבנון וירדן; המשאומתן עם סוריה נמשך; נערכו בחירות לכנסת הראשונה ונבחרה ממשלה קבועה ראשונה. עשרות ממדינות העולם, ובראשן ארצות הברית וברית המועצות, הכירו במדינה החדשה. אפילו בריטניה הגדולה, היריבה מאתמול, נתרצתה,

11. דבר, 2 ביוני 1950. השיר כונס בהטור השביעי, ג, עמ' 275-276.
12. שם, 11 באוגוסט 1944. השיר כונס בהטור השביעי, ד, עמ' 83-84.
13. משמר, 7 באוגוסט 1944, עמ' 4.
14. שם, 8 באוגוסט 1944, עמ' 1.
15. כינוי גנאי לסטלין, יליד גרוזיה. האם ברוסית – רשע, עריץ. השתמשו בו יריבי סטלין וברית המועצות.
16. שם, 1 ביוני 1945. השיר כונס בהטור השביעי, ד, עמ' 111-113.
17. שם, 4 במאי 1945. השיר כונס בהטור השביעי, ד, עמ' 105-106.
18. שם, 5 במרס 1948. השיר כונס בהטור השביעי, ד, עמ' 215-216.
19. להרחבה בנושא, ראו הפרק "הפוטש הגדול", בספרי רבותי העיתונות, תל-אביב 2004, עמ' 79-102.
20. דו"ח מיישיבת ועדת התגובה, 22 בפברואר 1948. דף מצולם של הדו"ח מופיע בקשר, 1, מאי 1987, עמ' 16.
21. דבר, 29 באפריל 1949. השיר כונס בהטור השביעי, ה, עמ' 275-276.
22. שם, 2 בנובמבר 1951. השיר כונס בהטור השביעי, ג, עמ' 277-279.
23. דן פינס, "הגבלות מרצון", ספר השנה של העיתונאים, תשי"ח, תל-אביב 1958, עמ' 169.
24. "מודעת 'פל העצמאות' של העתונאים בירושלים", דבר, 9 במאי 1952. השיר כונס בהטור השביעי, ג, עמ' 282-284.
25. שם, 23 בדצמבר 1955. כונס בהטור השביעי, ב, עמ' 24-26.
26. משה שרת, יומן אישי, כרך ה', תל-אביב 1978, עמ' 1307.
27. הארץ, 23 באוקטובר 1935. כונס ברגעים, א, עמ' 190-191.
28. השיר פורסם בדבר 28 ביולי 1944 וכונס בהטור השביעי, א, עמ' 192-194.
29. על השתלשלות הפרשה, ראו: "הפלקט והציטטה", הטור השביעי, ב, עמ' 326.
30. דבר, 5 במאי 1950. השיר כונס בהטור השביעי, ה, עמ' 53-54.
31. דברים בזכרון מפי"י, 7 ביולי 1949, ארכיון מפלגת העבודה, בית ברל, תיק 25/49.
32. דבר, 25 ביוני 1954. השיר כונס בהטור השביעי, ה, עמ' 162-164.
33. שם, 10 בדצמבר 1954. השיר כונס בהטור השביעי, ב, עמ' 119-121.
34. הארץ, 14 בדצמבר 1934. השיר כונס ברגעים, א, עמ' 71.
35. שם, 24 במרס 1938. השיר כונס ברגעים, ב, עמ' 46.
36. אייזיק רמבה, יוסף הפטמן – עם ואדם, מבחר כתביו, תל-אביב, חש"ד, עמ' 20.
37. עיתוני היישוב, יום א', 22 בפברואר 1942.
38. הארץ, 23 בפברואר 1942.
39. הארץ, 27 בפברואר 1942. השיר כונס ברגעים, ב, עמ' 248-249.
40. ג.ס., "בראדיו", הארץ, 13 בפברואר 1944.
41. דבר, 11 בפברואר 1944. השיר כונס בהטור השביעי, ג, עמ' 203-204.
42. שם, 1 בספטמבר 1950. השיר כונס בהטור השביעי, א, עמ' 220-222.
43. שם, 13 באפריל 1951. השיר כונס בהטור השביעי, ג, כאמור בשם חדש, עמ' 280-281.
44. שם, 19 באפריל 1950. השיר כונס בהטור השביעי, ה, עמ' 51-52.
45. שם, 1 באוגוסט 1958. השיר כונס בהטור השביעי ו', עמ' 76-78. עדותו של אהרן מגד שמדובר בו, שם, עמ' 425.
46. שם, 10 באפריל 1959. השיר כונס בהטור השביעי ו', עמ' 105-107.
47. על הפרשה כולה, ראו: מרדכי נאור, לסקוב, תל-אביב 1987, עמ' 283-287.
48. על שירתו האקטואלית של נתן אלתרמן, בנושא קליטת העלייה ראו בספר מפרי עטי העומד להופיע.
49. חרות, 2 באפריל 1959, עמוד א.
50. שם, 9 במאי 1949. השיר כונס בהטור השביעי, א, עמ' 416-417.
51. שלושת המאמרים הופיעו בקשר, גיליונות 17 (מאי 1995), 18 (נובמבר 1995) ו-19 (מאי 1996).
52. דן מירון, נוגע בדבר, תל-אביב, 1991, עמ' 65-128.
53. שם, עמ' 117.

הנה כי כן, פתחנו קטע זה בתחושתו הקשה של טור אקטואלי לחוץ מדי ואנו מסיימים בנושא קיומי לגמרי – דבר האופייני לכתיבה האקטואלית של אלתרמן במהלך השנים.

איש תקשורת פעיל

האם היה אלתרמן עיתונאי בעל טור ייחודי, או שהיה אנטי-עיתונאי למרות בימת הפרסום העיתונאית שלו? דן מירון, במסתו "תחילתו של נתן אלתרמן כמשורר הציבור והעיתון"⁵² מצדד בגישה השנייה – לפחות בעשר השנים הראשונות של כתיבת הטורים האקטואליים (בעיקר ימי "רגעים"). לדעתו, בלא-מעט שירים מלגלג אלתרמן על העיתונים והכתוב בהם ומבקר בצורה ישירה את לשון העיתונות. "אלתרמן כותב שירת-עיתון כדי לחסן את קוראיו מפני העיתון", קובע מירון. זאת, "כדי לשים ללעג את כל המוסכמות הרוחניות שעליהן מושתת העיתון כז'אנר תקשורתי, וכדי להראות לקוראים עד כמה הדברים שהם קוראים בעיתון – לפחות במדור החדשות העיקריות ומאמרי המערכת – דברי הבל הם"⁵³.

דברים אלה של מירון אינם משכנעים. נכון, שאלתרמן הצעיר (את ה"סקיצות התל-אביביות" ו"רגעים" בראשיתם כתב בגיל 24) לא העז להתמודד עם בעיות פוליטיות ובינלאומיות סבוכות ונטה להתרחק מכתבה "פוליטית". אך ככל שחלפו השנים הוא התבגר, קנה ניסיון ושקע יותר ויותר בנושאים סבוכים וקשים. הוא לגלג לא רק על הכתוב בעיתונים, אלא גם על תופעות חברתיות ותרבותיות אחרות. יש גם לזכור שהוא עצמו היה עיתונאי במשרה מלאה, שישה לילות בשבוע, כמתרגם מברקיה-החדשות של הארץ, ולאחר מכן במשרה חלקית בדבר.

כפי שנאמר בתחילתו של מאמר זה הוא ראה עצמו, מבחינה מקצועית, כעיתונאי ונמנה עם חבריה הקבועים של אגודת העיתונאים בתל-אביב. לכך יש להוסיף את הידע הרב שנדרש ממנו כדי לכתוב מדור אקטואלי שבועי – ואף זהו "כלי עבודה" עיתונאי מקובל. הוא לא היה משורר המסתתר במגדל השן הפואטי, אלא איש-תקשורת החי את הרגע, השעה והיום.

הערות

1. מנחם דורמן, נתן אלתרמן – פרקי ביוגרפיה, תל-אביב 1991, עמ' 151. להלן: דורמן.
2. על עבודתו בעיתונים אלה, ראו שם, עמ' 103-112.
3. "מי ומי בעתונות", ספר השנה של העיתונאים תשי"י, תל-אביב [1950], עמ' 254. הפרטים לגבי כל אחד מהעיתונאים הובאו בתמציתיות רבה. אצל אלתרמן צוין: בן 39, עלה ב-1925 מרומניה, נמצא בעיתונות, כאמור, 15 שנה, עובד בדבר – תל-אביב, מתגורר ברחוב בן-עמי 39.
4. מכתב של גרשום שוקן למנחם דורמן, בספרו (הערה 1 לעיל), עמ' 249.
5. המסמכים, מתוך "תיק גליקסון", נחשפו רק בשנת 2001. וראו: עוזי אלידע, "מעטון ממסדי לעתון מסחרי" – "הארץ" 1937-1918. קשר, 29, מאי 2001, עמ' 66.
6. שוקן לדורמן (הערה 4 לעיל).
7. עדות גאולה ארזי, הכתבתית במערכת החדשות של "דבר" בשנות הארבעים. דורמן, עמ' 227.
8. הארץ, 16 במרס 1937. כונס ברגעים, ב, עמ' 12-13.
9. שם, 7 במרס 1937.
10. שם, 1 באוגוסט 1937. השיר כונס ברגעים, ב, עמ' 25-26.